

Frem fra gjemselen

PYRRHONISMENS ANTIFILOSOFI

Av Lars Fredrik Janby

Pyrrhonismens utgangspunkt er søken etter sannhet – dens lære er derimot hvordan en kan sikre sinnsroen selv om en aldri kommer til erkjennelse av sannheten. Jeg vil først gi en redegjørelse for noe av det lille vi vet om tradisjonens obskure opphavsmann, Pyrrhon, og den originale sammenheng han synes å ha funnet mellom skeptisisme og etikk, og siden presentere noen hovedpunkter i pyrrhonismen slik vi møter den hos Sextus Empiricus, som er vår viktigste kilde til pyrrhonismen i dens modne form.

Den pyrrhoniske tradisjonen fører sitt opphav tilbake til Pyrrhon, som en antar levde mellom 360 og 270 før Kristus. Det finnes en tradisjon med anekdoter fra Pyrrhons liv som forteller om et menneske med en usedvanlig distansert holdning til virkeligheten rundt seg. Anekdotene ble tidlig populære og samlet av en biograf ved navn Antigonos fra Karystios, og siden overlevert i deler av filosofihistorikeren Diogenes Laertios. Ifølge disse historiene later Pyrrhon for eksempel til å ha hatt et avslappet forhold til farer for sitt eget liv, og hans venner måtte stadig trå til for å redde ham. Han var imidlertid ikke like behjelpelig overfor dem: Da vennen og beundrer Anaxarkhos falt i en myr, gikk Pyrrhon simpelthen uanfektet forbi. Den eksemplariske ro som Pyrrhon viste i dette tilfellet, fikk likevel Anaxarkhos til å lovprise ham! Mest kjent er nok historien om da Pyrrhon var om bord på et skip som ble rammet av en kraftig storm. Stormen gjorde ikke inntrykk på Pyrrhon, som i en tilstand av intakt sinnsro pekte på en gris som ubesværet av stormen fortsatte å spise maten sin – et eksempel på hvordan vismannen selv burde forholde seg, mente Pyrrhon (Diogenes Laertios 1999:9.61–62).

Den viktigste kilden vi har til Pyrrhons lære, er Timon

Illustrasjon: Kjersti Eggen

fra Fleios (ca. 320–230 f.Kr.). Fra det Timon forteller, synes Pyrrhon å ha næret dyp skepsis til hvorvidt vi kan ha kunnskap om verden. I en sentral kilde forteller Timon følgende om Pyrrhon: «... han mente at tingene selv er like lite mulige å atskille, måle eller bestemme» (Eusebius 1974:14.18)¹. Denne påstanden har vært tolket på to måter: enten slik at den var ment som en problematisering av den menneskelige erkjennelsesevne, eller slik at den var en påstand om at virkeligheten dypest sett er ubestemt. Ifølge den siste lesningen – som er en langt mer dogmatisk påstand enn noen senere såkalt pyrrhonist ville våget å komme med, men som kan virke mer rimelig ut fra sammenhengen – er det ikke på grunn av vårt ufullkomne erkjennelsesapparat at vi ikke klarer å finne sannheten om

verden, men på grunn av virkelighetens ontologiske ubestemthet. Fordi virkeligheten i seg selv er ubestemt, kan utsagn om den verken være sanne eller usanne.²

Hvilken av disse tolkningene som er riktig vil ikke ha noen betydning for vårt formål her. Viktigere i denne sammenheng er derimot det som Timon videre sier om følgen for den som forstår at vi ikke kan stole på våre sanseintrykk eller oppfatninger om virkeligheten: «Det som hender med de som forholder seg slik, ifølge Timon, er først *afasia*, og dernest *ataraxia*» (Eusebius 1974:14.18). Med *afasia* menes ikke det å miste munn og mæle, men å avholde seg fra å komme med påstander om hva som er sant eller usant. Man avstår fra å felle dom. Dernest kommer det for vårt formål sentrale: *ataraxia*, det vil si «uforstyrrethet». Timon gir oss her en formel for hva som vil skje med den som holder sin dom tilbake: Han oppnår en tilstand av uforstyrrethet i sinnet. *Ataraxia* er et hyppig brukt ord også hos Epikur, og det er typisk for den hellenistiske filosofi å betegne sinnets velvære og tilstand av lykke ved hjelp av den privative morfen *a-*. Pyrrhons lære synes med dette å ha innført en helt original forbindelse mellom etikk og skeptisisme. Den direkte påvirkningen videre fra Pyrrhon til den senere pyrrhoniske tradisjonen står noe uklart for oss. Det virker likevel å være den bemerkelsesverdige distanse Pyrrhon holdt til verden rundt

seg som gjorde ham til en slik inspirasjon for den senere bevegelsen som tok sitt navn etter ham. Pyrrhons lære om hvordan skeptisisme støtter opp under et uforstyrret liv, slik den ble lagt frem hos Timon, spiller dessuten også en helt sentral rolle i den pyrrhoniske tradisjonens sene uttrykk hos Sextus Empiricus, som jeg skal fortelle om her.

Sextus Empiricus levde nær 500 år etter Pyrrhon og befinner seg i enden av en pyrrhonisk renessanse. Etter Timon synes Pyrrhons lære å ha vært uten umiddelbare arvinger. Først med Aenesidemos (ca 1. årh. f.Kr.) fikk Pyrrhons navn ny kraft, og det ble skilt ut en pyrrhonisk tradisjon på siden av den akademiske skeptisismen. Hos Sextus Empiricus har vi bevart en rikholdig opptegnelse over hva pyrrhonismen hadde utviklet seg til å bli,

funnet, og at hans fremgangsmåte allerede sikrer det forutsatte målet om sinnsro.

Det har imidlertid vært nok av kommentatorer som mistenker Sextus for å fordreie den sene pyrrhonismens historie. Disse mener at kravet om sinnsro gikk forut for den skeptiske læren i den forstand at den skeptiske fremgangsmåten bare er å betrakte som en rasjonalisering og et ferniss av intellektuell nysgjerrighet.³ Etikken har primat foran erkjennelsesspørsmålet.

Pyrrhonismen slik vi møter den hos Sextus, uttrykker resignasjon på vegne av filosofien og et forsvar av hverdagens umiddelbare livsverden.

Pyrrhonisten skal i så fall ha vært ironisk da han forega å være på leting etter sannhet; det var aldri søken etter sannhet som motiverte pyrrhonismen, men behovet for å leve et godt liv uavhengig av fagfilosofiens sprikende lære om det sanne og gode. Dette er en mistanke vi godt kan nære, men Sextus selv vil i alle fall gi oss inntrykket av at det foregikk den andre veien: Først det alvorlige forsøk på å finne sannheten, og siden tilfredsstillelsen over at det ikke gjorde så mye likevel om det nå viste seg at man ikke fant den, ettersom man i prosessen fant veien til sinnsro uten å besitte sannhet gjennom skeptisismens metode.

Sextus' pyrrhonisme har en uttalt brodd mot all dogmatisk lære. «Dogmatisk» må her forstås i en videre betydning enn i vår språkbruk: For Sextus er enhver oppfatning om virkeligheten dogmatisk. Til spørsmålet om pyrrhonisten har noen lære, avviser naturligvis Sextus at han er noen systembygger med et koherent sett av læresetninger. Han gjør her også en viktig presisering av hva pyrrhonisten retter sin kritikk mot:

Vi utforsker likevel ikke hva det tilsynelatende er, men de utsagn som blir gjort om det tilsynelatende. Dette er noe forskjellig fra spørsmålet om det tilsynelatende i seg selv (Sextus Empiricus 1912:I.19).

Pyrrhonisten velger å forholde seg anerkjennende til det tilsynelatende – som at honning jo synes å være søtt – mens han stiller seg skeptisk til de utsagn filosofien gjør om det. Pyrrhonisten problematiserer filosofien og dens (uinnfridde) løfte om å gi mennesket svar på spørsmålene den stiller. Sextus' tekster inneholder en diagnose av årsaken til den uro som hjemsøker mennesket: den systembyggende filosofien og dens virvar av utsagn om hva og hvordan virkeligheten dypest sett *er*.⁴ Det er den Sextus utpeker som årsak til forvirring og forstyrrelse. Pyrrhonisten selv har selvsagt ingen lære i dogmatisk forstand. Men i en annen forstand har pyrrhonisten likevel en lære, tilstår

Sextus videre, og den er som følger:

For vi følger en bestemt lære som i pakt med det tilsynelatende foreskriver oss et liv i overensstemmelse med sedvaner, lover, levemåter og egne opplevelser (Sextus Empiricus 1912:I.16).

Her er vi inne på den sentrale vendingen i pyrrhonismen: vekk fra filosofiens teori, og tilbake til dagliglivets praksis: vaner og konvensjoner. En dagliglivets advokat, kan vi kalle Sextus. Hans pyrrhonisme betviler alle dogmatiske svar filosofien kan gi, men er på den annen side også nøye med å skape avstand til den apatiske uvirksomhet som det forekommer ham at den akademiske skeptisismen står i fare for å henfalle til når den betviler all erfaring. Alternativet til Sextus innebærer i stedet en bred aksept for overlevert lærdom og moral.

Vi forholder oss altså til det tilsynelatende og lever udogmatisk i pakt med den hverdagslige livserfaringen, ettersom vi jo ikke kan være fullstendig uvirksomme. Disse hverdagslige livserfaringene synes å være av fire typer: Dels består de av naturens forskrifter, dels av erfaringens tvang, dels av overleveringene fra lover og seder, dels av undervisning i ferdigheter (Sextus Empiricus 1912:I.23).

Den pyrrhoniske løsning blir derfor en tilbaketrekning til hverdagslivets umiddelbare livsverden og vanen. Pyrrhonisten følger konvensjonene. Det gis ingen begrunnelse for hvorfor noe slikt skulle være den riktige måten å handle på. Det har simpelthen med vanetenkning å gjøre. Derfor er også den pyrrhoniske skeptisismen av en konservativ natur. Her finnes lite rom i tanken til å foreta dristige sprang når man møter moralske dilemmaer og radikale politiske situasjoner. Pyrrhonismen slik vi møter den hos Sextus, uttrykker resignasjon på vegne av filosofien og et forsvar av hverdagens umiddelbare livsverden. *Ataraxia* blir det etterlengtede mål og uttrykk for en tilstand hvor en ikke er belemret med spørsmål om hvordan virkeligheten dypest sett *er*. Som Richard Bett har bemerket: Når Sextus skal forklare hvorfor dogmatisk filosofi ikke leder til det forutsatte mål om *ataraxia*, vender han stadig tilbake til begrepene om det gode og det onde (Bett 2010:189). Pyrrhonisten definerer ikke noe som godt eller ondt, og hevder slike oppfatninger er kilde til uro.

I en annen av sine bøker, viet etikk, sammenlikner Sextus derfor forståelig nok de dogmatiske filosofene med leger som ikke evner å behandle en sykdom, men bare forflytter lidelsen til et annet sted i kroppen:

Når doktoren fjerner en betennelse i brystet, men

frembringer en annen i lungene, eller fjerner en betennelse i hjernen, men i stedet frembringer sovesyke, gjør han ikke slutt på faren, men forvandler den bare; på samme måte hjelper ikke filosofen en urolig person når han bytter én uro med en annen (Sextus Empiricus 1914:11.136).

Med sine dogmatiske utsagn innen etikk om det gode og ondes natur, gjør ikke filosofene annet enn å peke på et nytt sted hvor menneskets uro kan ta bolig.

Den mistro pyrrhonismen nærer til den dogmatiske filosofiens svar, skulle dermed stå klart for oss. Selvfremstillingen av pyrrhonismen slik vi møter den hos Sextus, er paradoksal. Hvorvidt pyrrhonisten faktisk finner kunnskapen han forega å være på leting etter, får ingen konsekvens for hans mål om et liv i sinnsro. Han oppga at målet var å oppnå sinnsro ved å gå på leting etter sannheten, men i stedet når han målet ved å være tilbakeholden med å hevde at noe er sant overhodet. Et liv uten filosofisk innsikt viser seg ifølge pyrrhonisten å være et tilfredsstilt liv, og den reelle definisjonen av en pyrrhonist er derfor en som evner å oppnå sinnsro ved å holde sine dommer tilbake når søken etter sannhet ikke bærer frukter. Som historien om Apelles forteller, er det det mislykkede forsøket på erkjennelse som fører til målet! Skolefilosofien er ubrukelig for livet. Pyrrhonisten betyr at det å avstå fra å felle dom er intellektuelt ærlig, men samtidig fungerer den skeptiske fremgangsmåten som en formel for å nå det forutsatte målet om å leve i ro. Men er ikke den pyrrhoniske målsettingen om et liv i *ataraxia* i seg selv et filosofisk standpunkt? Imidlertid finner vi aldri noe sted hvor Sextus gir grunner for at *ataraxia* er å foretrekke. Slik han ordlegger seg, blir søken etter *ataraxia* fremstilt som en streben og et mål forut for enhver filosofisk undersøkelse. Han hevder blott og forutsetter at det er *ataraxia* pyrrhonisten søker, og gjør aldri krav på at det er noe som andre også bør søke.⁵

Paradokset er selvsagt at pyrrhonisten for å komme til innsikten om hvordan han skal nå *ataraxia*, selv må gå veien om filosofien. Sextus viser selv hvor bevisst han er dette motsetningsforholdet, når han skriver:

Slik det ikke er utenkelig at en mann som har brukt en stige for å klatre opp til et høyt sted, skulle komme til å rive ned stigen med foten, er det ikke utenkelig at skeptikeren, etter å ha brukt argumentet som viser at det ikke finnes noe form for bevis, som en form for stillas for å utstyre ham til sin oppgave, deretter skulle gå hen og ødelegge det argumentet selv (Sextus Empiricus 1914:8.481).

Om pyrrhonismen nå tross alt var intellektuelt ærlig og innstilt på å finne det rette, fant den uansett en formel som gjorde at livet kunne fortsette uten filosofiens svar – selv om veien til innsikten var paradoksal.

Videre lesning

Cambridge Companion to Ancient Scepticism har flere oppdaterte artikler hvor en kan få oversikt over forholdet mellom pyrrhonismen og den øvrige skeptisismen. Richard Bett er blant de ledende forskerne i pyrrhonismen, og gjør i *Pyrrho, his Antecedents, and his Legacy* en historisk oversikt over dens forskjellige historiske faser. Hva gjelder forholdet mellom pyrrhonisme og antifilosofi, er det kommet to titler relativt nylig som kan være interessante: Casey Perins *The Demands of Reason*, som blant annet drøfter om det finnes antirasjonalistiske innslag i pyrrhonismen, og *Pyrrhonian Skepticism*, redigert av Walter Sinnott-Armstrong, som trekker linjer fra pyrrhonismen til moderne fornuftstvil i filosofien.

NOTER

¹ Alle oversettelser er mine egne. Referansene henviser til passasjene på originalspråket som oversettelsene er basert på.

² For en diskusjon av disse lesningene, se Svavarsson (2010).

³ Se for eksempel det innledende essayet til Hossenfelder (1968).

⁴ Se for eksempel Sextus Empiricus (1912:I.27).

⁵ Se også Bett (2010:188).

LITTERATUR

- Bett, R. 2000, *Pyrrho, his Antecedents, and his Legacy*, Oxford University Press, Oxford.
- , 2010, «Scepticism and ethics», i *The Cambridge Companion to Ancient Scepticism*, Bett, R. (red.), 181–194, Cambridge University Press, Cambridge.
- Bett, R. (red.) 2010, *The Cambridge Companion to Ancient Scepticism*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Diogenes Laertios. 1999, *Vitae Philosophorum I–X*, Marcovich, M. (red.), Teubner, Stuttgart.
- Eusebius. 1974, *La préparation évangélique*, Sirinelli, J. (red.), Éditions du Cerf, Paris.
- Perin, C. 2010, *The Demands of Reason: An Essay on Pyrrhonian Skepticism*, Oxford University Press, Oxford.
- Sextus Empiricus. 1912, *Opera* vol. I, Mutschmann, H. (red.), Teubner, Leipzig.
- , 1914, *Opera* vol. II, Mutschmann, H. (red.), Teubner, Leipzig.
- , 1968, *Grundriss der pyrrhonischen Skepsis*, Hossenfelder, M. (overs.), Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.
- Sinnott-Armstrong, W. (red.) 2004, *Pyrrhonian Skepticism*, Oxford University Press, Oxford.
- Svavarsson, S.H. 2010, «Pyrrho and early Pyrrhonism», i *The Cambridge Companion to Ancient Scepticism*, Bett, R. (red.), 36–57, Cambridge University Press, Cambridge.